

Michał Pospiszył
Cywilizowanie przez osuszanie:
historia środowiskowa błota w Europie Wschodniej

W latach 2018-2020 w Polsce miały miejsce największe susze w historii pomiarów. Jak to możliwe, że kraj, który jeszcze w dziewiętnastym wieku jest powszechnie uważany za terytorium bagien, mokradeł i błot, w ciągu kilkunastu dekad zamienił się w „suchą plamę na mapie Europy”? Chociaż kryzys klimatyczny ma charakter globalny, proponuję skupić się na jego lokalnych uwarunkowaniach, szukając przyczyn kryzysu w nowej polityce środowiskowej rozwijanej w tej części Europy od czasów Oświecenia. Używając narzędzi historii środowiskowej (uzupełnionych o teorię postkolonialną i biopolityczną) zbadam, co się stało, że mokradła i błota zniknęły z ogromnej części Europy Wschodniej. Innymi słowy, jakie są głębokie kulturowe przyczyny regionalnego kryzysu ekologicznego.

Choć polityka osuszania towarzyszy większości znanych nam projektów cywilizacyjnych (przede wszystkim kolonialnych), to w oświeceniowych dyskursach cywilizacyjnych dotyczących terenów rozciągniętych od Międzyodrza przez Kujawy, północne Mazowsze, Litwę, Polesie, Wołyń, aż po rozlewiska Dniepru zajmuje ona miejsce centralne. Wschodnie mokradła i błota pojawiają się w artykułach francuskich encyklopedystów, w książkach historycznych Woltera, w przygodach barona Münchhausena, w licznych uwagach Fryderyka Wielkiego, w końcu w legendarnej formule Napoleona („w Polsce odkryłem piąty żywioł: błoto”). Obecnych w tych wszystkich tekstach dyskurs cywilizacyjny przedstawia Europę Wschodnią jako niewykorzystany zasób, krainę bogatą w surowce ludzkie i naturalne, które jednak należy odpowiednio uregulować, poddać linneuszowej systematyzacji, uczynić czytelną dla aparatów nowoczesnej biurokracji.

Nadrzędnym celem projektu jest zbadanie wpływu paradygmatu oświeceniowego w polityce środowiskowej w Europie Wschodniej w latach 1764-1939. Chcę stworzyć ramy dla zbadania trzech konkretnych idei oświeceniowych na politykę osuszania i ich skutków: a) koncepcji przyrody jako zasobu ekonomicznego b) nowych podziałów między tym, co jest uważane za "cywilizowane" i tym, co jest uważane za "barbarzyńskie"; c) idei Europy Wschodniej jako krainy bagien i mokradeł. Z wcześniejszych badań wiemy, że polityka ekologiczna w Europie w XVIII wieku różniła się od analogicznych przedsięwzięć w przeszłości i pozostawała pod dużym wpływem paradygmatu oświeceniowego. Nie jest jednak jasne, jak wpływ ten kształtował się na terenach dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Szczególnie słabo zbadany wydaje się również poziom reakcji społeczności lokalnych na nową politykę. Moim celem jest prześledzenie, na trzech poziomach analizy, wpływu paradygmatu oświeceniowego na politykę odwadniania. Po pierwsze, interesować mnie będzie, jakie formy przybierały te idee na ziemiach dawnej i przedrozbiorowej Rzeczypospolitej i co wpływało na ich zmiany w badanych okresach (poziom dyskursu politycznego). Po drugie, zamierzam zbadać, jak idee te materializowały się w konkretnych politykach osuszania (poziom rozwiązań praktycznych). Po trzecie, chcę przeanalizować reakcje lokalnej ludności oraz samej przyrody na te nowe polityki (poziom społeczny i środowiskowy). Projekt ma również odpowiedzieć na pytanie, jak te trzy poziomy oddziaływały na siebie, na przykład, jak konflikty z szerszego poziomu dyskursu politycznego (literatura, filozofia, kultura wizualna) wpływały na konkretne polityki środowiskowe? Albo jak społeczne reakcje na nowe polityki środowiskowe wpływały na kulturowe obrazy przyrody?

Jakie były etniczne, kulturowe i ekologiczne konsekwencje tej polityki? Wykorzystując narzędzia teorii biopolityki, zastanowię się, jak korespondowały ze sobą nowa polityka ekologiczna i nowa polityka populacyjna. W jakim stopniu osuszanie mokradeł nakłada się na proces unifikacji społecznych i etnicznych struktur nowoczesnego państwa?

Jak na te zmiany reagowała przyroda? Przeanalizuję np. rosnące zagrożenie powodziowe w wyniku dziewiętnastowiecznej regulacji rzek czy wzrost zagrożenia epidemicznego w rozrastających się miastach lub głęboki kryzys społeczny w wyniku rabunkowej polityki ekologicznej na Polesiu na przełomie XIX i XX wieku.

Jak na te przedsięwzięcia reagowała miejscowa ludność? Mimo że nowa polityka ekologiczna przyniosła emancypację wielu grupom społecznym, szerokie spektrum ludzi wystąpiło przeciwko procesom regulacji rzek czy osuszania bagien: ludność zmuszana do niskopłatnej, a czasem półniewolniczej pracy przy osuszaniu, młynarze (przy okazji likwidacji młynów), mieszkańcy wsi zalanych przez nowe koryta rzek, wreszcie spójność (*commoners*), które korzysta z naturalnej różnorodności nieosuszonych mokradeł i dla których rozlewiska często stanowiły użytkowane wspólnie dobra wspólne.